

**Pluralizmus Pluralizmus a címen. a oldalon
alkotmányosság A mexikói alkotmányosság az
új latin-amerikai alkotmányossággal szemben**

*A jogi pluralizmus a mexikói alkotmányosságban az új latin-amerikai
alkotmányosság előtt*

Alejandro Rosillo Martínez

San Luis Potosí Autonóm Egyetem, San Luis Potosí, Mexikó. E-mail:
alejandro.rosillo@uaslp.mx

Artigo recebido em 30/10/2017 e aceito em 11/11/2017.

Összefoglaló

Ez a cikk áttekinti, hogy az őslakosok által létrehozott jogi pluralizmus ténye hogyan hatott a mexikói alkotmányszövegre, és hogy lehetséges-e azt az új latin-amerikai alkotmányosság részének tekinteni. A jogi pluralizmust a modern állam válságának kifejeződéseként jellemzik; az őslakos népek által támogatott jogi pluralizmust felszabadító projektként értelmezve röviden ismertetjük a különböző latin-amerikai alkotmányokban elfoglalt helyzetét. Végezetül a mexikói alkotmány szövegével foglalkozunk, egy olyan elemzés keretében, amely szorosan kapcsolódik a San Andrés-i megállapodásban foglalt őslakos népek követeléseihöz.

Kulcsszavak: jogok; őslakosok; alkotmányosság; EZLN; San Andrés-i megállapodások.

Absztrakt

Ebben a tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy az őslakosoktól eredő jogi pluralizmus milyen hatással volt a mexikói alkotmány szövegére, és hogy lehetséges-e az új latin-amerikai alkotmányosság részének tekinteni. A jogi pluralizmust a modern állam válságának kifejeződéseként jellemzik; az őslakosoktól származó jogi pluralizmust felszabadító projektnak tekintjük, és röviden ismertetni fogjuk a különböző latin-amerikai alkotmányok között betöltött státuszát. Végezetül a mexikói alkotmány szövegével foglalkozunk, az őslakosok San Andrés-i megállapodásokban megfogalmazott követeléseihöz szorosan kapcsolódó elemzéssel.

Kulcsszavak: Jogok; őslakosok; alkotmányosság; EZLN; San Andres-i megállapodások

1. Bevezetés

A mexikói alkotmányosság arról ismert, hogy az 1910-es forradalom után a szociális jogokat beépítette az 1917-es alkotmányba. A legkiemelkedőbb szociális jogok az oktatáshoz való jog (3. cikk), a földhöz való jog (27. cikk) és a munkához való jog (123. cikk) voltak. Az őslakos népek jogait azonban 1917-ben még nem tekintették ilyennek, hanem az agrárjogok részeként a fent említett 27. cikkben foglalták össze. 1992-ig, a 4. cikk reformjával csak a következő kifejezésekkel tettek közvetlen említést az őslakos népekről:

A mexikói nemzet eredetileg az őslakosok által fenntartott plurikulturális összetételű. A törvény védi és előmozdítja nyelvük, kultúrájuk, szokásaik, szokásaik, erőforrásaik és sajátos társadalmi szerveződési formáik fejlődését, és biztosítja tagjaik számára az állam joghatóságához való tényleges hozzáférést. Az agrárperekben és -eljárásokban, amelyekben felek, joggyakorlatukat és szokásaikat a törvényben meghatározott feltételek szerint figyelembe kell venni.

Ezt követően, 2001-ben a második cikket megreformálták, olyan formában, amely jelenleg az őshonos népek jogait tartalmazza.

Kétségtelen, hogy a mexikói alkotmányosság pályája a modern alkotmányosság paradigmájára reagált, még az olyan jelentős alkotmányos hozzájárulásokon belül is, mint a szociális jogok. Ez a fajta alkotmányosság ugyanis olyan jogi struktúrát jelent, amely bizonyos elemeket feltételez: a nemzetállam eszméjét, a nemzeti szuverenitás elvét és a jog egységén alapuló jogi kultúrát. Más szóval az alkotmány az az alapvető norma, amely kohéziót ad ezeknek az elemeknek: az államot egy nemzeti alkotmány irányítja, amely viszont meghatározza a szuverenitás gyakorlásának szabályait, és mindez azon alapul, hogy az állam a jog egyedüli generátora. Így, nagyon tömören megfogalmazva, az alkotmányosság kéz a kézben jár a jog monista paradigmájával.

Másrészt a legújabb latin-amerikai alkotmányos jelenség az, amit "új latin-amerikai alkotmányosságnak" (NCL) neveznek. Erősen vitatható, hogy mit kell érteni alatta, de azt meg lehet erősíteni, hogy a

különböző szerzők (Viciano, 2012; Villabella, 2012; Medici, 2016), néhány fő jellemzőjük, amelyek fontosak e cikk szempontjából: a) Demokratikus alkotmányozó folyamatok, ahol az alkotmányozó hatalom visszaszerzése népi és a különböző társadalmi mozgalmak követeléseit kifejező módon történik. b) Az alkotmányos és államszervezet felsőbbrendű értékeiként meghatározott elvek és axiológiai feltevések magas tartalma. c) Új állammodellek kialakítása (főként Ecuador, Bolívia és Venezuela esetében). d) Széles körű jogkatalógus, amely a klasszikus emberi jogokból indul ki, de új aspektusokkal ruházza fel őket, és új, a különböző társadalmi mozgalmak követeléseiből eredő jogokkal egészíti ki. e) Az őslakos népek jogainak elismerése, az alkotmány szövegébe a kultúrájukból eredő értékek beépítése, valamint a kulturális és jogi pluralizmus különböző szinteken történő feltételezése.

Mint látható, az NCL abból indul ki, hogy a modern jogi paradigma válságba került, mivel a feltételezett jogi monizmus több fronton is megtört. Ezek egyike Latin-Amerikában az őslakos népek. Az őslakos népek küzdelmei számos ország alkotmányos szövegének reformját eredményezték. Ami a jogi pluralizmust illeti, ezek a reformok különböző módokon szembesültek vele.

E cikk célja annak áttekintése, hogy az őslakos népek által létrehozott jogi pluralizmus ténye hogyan hatott a mexikói alkotmány szövegére, és hogy lehetséges-e azt az NCL részének tekinteni. E cél elérése érdekében a következő munkaprogramot követjük. Először is, a jogi pluralizmus tényét a modern állam válságának kifejeződéseként jellemezzük, és foglalkozunk azzal a kétértelműséggel, amelyben a jogi pluralizmus rejlik, mivel a jogi pluralizmusok konzervatív projektként, mások pedig felszabadító és emancipációs projektként érzékelhetők. Másodszor, és az őslakos népek által támogatott jogi pluralizmus mint felszabadító projekt megértése érdekében röviden ismertetjük annak státuszát a különböző latin-amerikai alkotmányokban, és különösen az új latin-amerikai alkotmányosságban. Harmadszor, a mexikói alkotmány szövegével foglalkozunk, egy olyan elemzés keretében, amely szorosan kapcsolódik a San Andrés-i megállapodásokban foglalt őslakos népek követeléseéhez.

2. A jogi pluralizmus jellemzése

A pluralizmus a nyugati történelem különböző időszakaiban, a középkori, a modern és a mai világban is jelen volt. Ennek eredményeképpen az értelmezések összetett sokfélesége áll rendelkezésre az elemzett valóságtól és a cselekvési területtől függően, amelyre alkalmazzák. Míg a filozófiai, szociológiai vagy politikai pluralizmusban számos doktrína azonosítható, a jogi pluralizmus mégis fontos, mivel számos, különböző eredetű és sajátos jellemzőkkel bíró irányzatot foglal magában. A jogi pluralizmusra vonatkozó elvek nem egységesek, mivel a modellek és szerzők sokfélék, a konzervatív, liberális, mérsékelt és radikális árnyalatoktól kezdve a spiritualistákig, szakszervezetisekig, korporatistákig, institucionalistákig, szocialistákig stb.

Ez a sokszínű valóság arra készíteti Antonio Carlos Wolkmert, hogy a középkori világból kiindulva történelmi utazást tegyen, ahol a területi decentralizáció és a hatalmi központok sokasága minden egyes társadalmi térben az egyidejű normatív megnyilvánulások széles spektrumát alakította ki, a helyi szokások, a városi alapokmányok, a hivatalok szerinti testületek státútumai, a királyi határozatok, a kánonjog és a római jog együttesét (Grossi, 2003: 29). Valójában a Római Birodalom hanyatlásával Nyugaton és az északi népek politikai berendezkedésével Európában született meg az az elképzelés, hogy az egyes emberek jogát az adott egyén falujára vagy helyi közösségére kell alkalmazni. A "törvények személyiségének" jól ismert alakja révén a különböző társadalmi rendek képviselője egy természetes jogi pluralitásnak felel meg. Ebben az összefüggésben szerzőnk négy jogi megnyilvánulást azonosít: a katonai funkcióra épülő "uradalmi jogot"; a keresztény elveken alapuló "kánoni jogot"; a gazdasági tevékenységre épülő "polgári jogot"; és végül a "királyi jogot", amely a politikai központosítás nevében más szabályozási gyakorlatok beépítésére is igényt tart (Wolkmer, 2006: 164-165).

A jog államosítása Európában a centralizáló politikai racionalizáció megjelenésével és az igazságszolgáltatás szuverén állami akaratnak való alárendelésével válik hatékonnyá. A 17. és 18. század folyamán a monarchikus abszolutizmus és a polgárság elindította a bürokratikus szabványosítás folyamatát, amely megszüntette a

a vállalati szervezetek középkori struktúrája, valamint a jogi és igazságszolgáltatási pluralizmus leigázása. Bár a monista jogi kultúra kezdeti elméleti alapjai olyan szerzők munkásságában, mint Hobbes, és az egységes nemzetállam kialakulásában találhatók, a forradalom utáni Francia Köztársasággal felgyorsult a különböző jogrendszerek integrálására való hajlandóság a közös jog előtti egyenlőség alapján. Közelebbről megvizsgálva, Wolkmer szerint a "monista mítosz", azaz a centralizáció mítoszának megszilárdulása a napóleoni közigazgatási reformokkal és az egész társadalmat szabályozó egységes polgári törvénykönyv kihirdetésével valósul meg (Grossi, 2003: 34).

Wolkmer a pluralizmus mai jelentősége miatt arra törekszik, hogy világos fogalmat adjon arról, hogy mi a pluralizmus, annak meghatározó okai, tipológiája és ellenérvei. Először is, a jogi pluralizmust úgy jelöli meg, mint az ugyanazon társadalmi-politikai térben létező, konfliktus vagy konszenzus révén kölcsönhatásba lépő, hivatalos vagy nem hivatalos gyakorlatok sokaságát, amelyek létjogosultsága egzisztenciális, anyagi és kulturális szükségletekben rejlik (Wolkmer, 2006: 181). E koncepció alapján a jogi pluralizmus kialakulásának néhány meghatározó oka kerül kiemelésre.

Boaventura de Sousa Santos szerint a jogi pluralizmus kialakulása két különböző helyzetből ered, azok lehetséges történelmi kettéválásával: a) "gyarmati eredet"; és b) "nem gyarmati eredet". Az első esetben a gazdaságilag és politikailag uralt országokban alakult ki a jogi pluralizmus, ahol az őslakosok kénytelenek voltak elfogadni a metropoliszok jogi normáit (angol, portugál, spanyol gyarmatosítás stb.). Így a jogi egységesítést és a gyarmati közigazgatást erőszakkal kényszerítették ki, lehetővé téve a "gyarmatosító állam törvényeinek és az őslakosok hagyományos jogainak" egyazon térben való együttélését, amely együttélés időnként "konfliktusok és bizonytalan alkalmazkodás" tényezőjévé vált (Santos, 1988: 73-74).

A gyarmati magyarázó kontextuson túl Boaventura de Sousa Santos (1988: 74-75) hangsúlyozza, hogy a "nem gyarmati eredetű" jogi pluralizmus területén három különböző helyzetet kell figyelembe venni. Először is, a saját kultúrával és normatív hagyományokkal rendelkező országok, amelyek a modernizáció és a politikai rendszer megszilárdításának egyik formájaként végül átveszik az európai jogot (Törökország, Etiópia stb.). Másrészt,

az a hipotézis, hogy egyes országok, miután elszenvedték egy politikai forradalom hatását, egy ideig továbbra is fenntartják a régi jogukat, annak ellenére, hogy azt az új forradalmi törvény eltörölte (a volt Szovjetunió által bekebelezett iszlám köztársaságok). Végül az a helyzet, amikor az őslakos vagy bennszülött népesség, amelyet nem irtottak ki teljesen, vagy nem vetettek alá a megszállók kényszerítő törvényeinek, felhatalmazást kap arra, hogy fenntartsa és megőrizze hagyományos jogát (Észak-Amerika és Óceánia őslakosai).

Mivel a normatív és kulturális pluralitás Latin-Amerika jogi szférájának egyik központi jellemzője, elengedhetetlen hangsúlyozni, hogy bár tendenciaként és nem általánosított jelenséggként értelmezzük, ennek a jellemzőnek történelmi eredete és állandósága van, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni, mivel szerkezetét olyan történelmi makrováltozók sora keretezi, amelyek csak akkor vizsgálhatók mélyrehatóan, ha az időbeli változatos pályájuk nyomon követése kíséri őket. A pluralizmus természetének új értelmezése is megfontolandó, azaz a pluralizmus sajátossága *nem az állami jog tagadásában vagy minimalizálásában rejlik, hanem annak elismerésében, hogy az csak egy a társadalomban létező számos jogi forma közül*. A jogi pluralizmus tehát nemcsak a mindenkori hatalomtól független és félautonóm gyakorlatokat foglalja magában, hanem a hivatalos/formális normatív gyakorlatokat és a nem hivatalos/informális gyakorlatokat is. A pluralitás magában foglalja a különböző jogrendek egymás mellett létezését, amelyek meghatározzák vagy nem határozzák meg az egymáshoz való viszonyokat. A pluralizmus célja lehet a különböző társadalmi erők által létrehozott autonóm és hiteles normatív gyakorlat, illetve az állam által elismert, beépített vagy ellenőrzött plurális és egymást kiegészítő jogi megnyilvánulások.

A jogi jelenségek sokrétűsége és kiterjedt képe lehetővé teszi a különböző osztályozási javaslatok lehetőségét. Bár nincs konszenzus azok között, akik a jogi pluralizmus módozatainak kérdésével foglalkoznak, csak egy, a periférikus kapitalista társadalmakra vetített megkülönböztetést és szembeállítást kell kiemelni. Ezen a szinten kerül feldolgozásra az "állami jogi pluralizmus" és a "közösségi jogi pluralizmus" közötti kettősség (Wolkmer, 2006: 198-199). Az előbbi az állam által elismert, engedélyezett és ellenőrzött modell. Elismeri számos "félautonóm társadalmi terület" jelenlétét a központosító politikai hatalomhoz képest, valamint a többszörös, vertikálisan és többszörös jogrendszereket.

hierarchikusan, a hatékonysági fokozatokon keresztül, az állami jogrendnek tulajdonított nagyobb pozitivitással. Ezzel szemben a nem állami jogok maradvány- és kiegészítő funkciót képviselnek, és hatáskörüket vagy minimalizálni lehet, vagy az állami jogalkotás beépítheti őket. Ami a "közösségi jogi pluralizmust" illeti, az egy olyan térben működik, amelyet az állami ellenőrzéstől függetlenül létező, saját identitással és autonómiával rendelkező társadalmi erők és kollektív szubjektumok alkotnak.

A jogi pluralizmus olyan tény, amely a sokféle normatív jogrend létezését fejezi ki, azaz a jog megalkotása nem az állam monopóliuma. Ez azt jelenti, hogy etikai és politikai szempontból különböző jogi pluralizmusok létezhetnek. Így olyan konzervatív pluralizmusok jöhetnek létre, mint a középkori korporatista vagy a rasszista, diszkriminatív és deszegregáló kisebbségeket megkülönböztető liberális polgári pluralizmus. A polgári hagyománynak ez a pluralizmusa, amelyet a 20. század első felében védelmeztek, a világkapitalizmus új ciklusának fő stratégiájaként kerül újra előtérbe, amely magában foglalja az adminisztratív decentralizációt, a piacok integrációját, a globalizációt és a tőke rugalmas felhalmozását, a gazdasági blokkok kialakítását, a privatizációs politikákat, a szolgáltatások informális irányítását, a reflexív és nemzetek feletti szociális szabályozást stb. (Faria, 2001).

Következésképpen a jogi pluralizmusról szóló vita időszerű, különösen akkor, amikor egy olyan pluralista, demokratikus és részvételi társadalom felépítéséről gondolkodunk, amely alkalmazkodik a marginalizált társadalmak, például a latin-amerikai társadalmak sajátosságaihoz, amelyekben a neokolonializmus, a függőség és a tekintélyelvűség együtt él. Valójában prioritás a pluralizmust mint a függő társadalmi struktúrák részvételének demokratikus projektjét megkülönböztetni a pluralizmus bármely más gyakorlatától, amelyet a fejlett központi kapitalizmus országainak "neokolonializmus" vagy "neoliberalizmus" kísérleteinek új kiútjaként mutatnak be. A pluralizmusnak ez a konzervatív típusa, amely a "posztmodernitás" (Boaventura de Sousa Santos kifejezésével élve: ünneplő posztmodernitás) projektjeihez kapcsolódik.

A konzervatív pluralizmus radikálisan szemben áll a Wolkmer által javasolt progresszív és demokratikus pluralizmussal. Az előbbi és az utóbbi közötti különbség alapvetően abban rejlik, hogy a konzervatív pluralizmus lehetetlenné teszi az emberek számára a szerveződést és a valódi részvételt,

míg a progresszív pluralizmus, mint demokratikus integrációs stratégia, a népi szegmensek és új, alulról jövő kollektív alanyok sokrétű részvételének előmozdítására és ösztönzésére törekszik.

Ugyanígy megkülönböztethető a régi pluralizmus (a liberális mátrix) attól, amelyik összhangban van az új történelmi követelményekkel. Míg a liberális pluralizmus atomisztikus volt, amely elszigetelt, kizárólagos gazdasági érdekeik megvalósítására mozgósított egyének magánstruktúráját foglalta magába, addig az új pluralizmus integratív, amely egyének, szubjektumok és csoportok közös szükségletek köré szerveződve egyesülnek (Wolkmer, 1993: 241-242).

A "kollektív szubjektumok" pluralizmusának megteremtéséről van szó, amely az élet termelésének és reprodukciójának, a szükségletek kielégítésének közösségi etikai kritériumain alapul, valamint az olyan hatalmi viszonyok ellen, amelyek megtagadják a hozzáférést ezekhez a kielégítőkhöz. Ez a jogi pluralizmus továbbá feltételezi a demokratizálódás, a decentralizáció és a részvétel folyamatát, a kisebbségek jogainak, a mássághoz, az autonómiához és a toleranciához való jog tiszteletben tartásával.

Ezért a jogi pluralizmus emancipációs projektje, amely egy koherens demokratikus konszolidációs javaslaton alapul Latin-Amerika számára, csak a jog nem instrumentalista szemléletén alapulhat, amely szerint a társadalmi struktúrák és a hozzájuk tartozó szereplők állandóan változó hatásokban és folyamatos átrendeződésben vannak, ami lehetővé teszi a jogi szféra kritikus újjáépítését a politikai átrendeződés irányába.

A pluralizmusnak mint "alternatív törvényesség" projektjének javaslata egyrészt a neoliberalis demokráciával és a társadalmi deregulációs gyakorlatokkal azonosított, uralkodó pluralizmus módozatainak meghaladására utal, másrészt pedig a szükségletek kielégítése által motivált, lázadó társadalmi gyakorlatok folyamatából eredő jogi politikai projekt felépítésére. Ez a fajta jogi pluralizmus olyan projekt, amely az emberi jogokat egy olyan "alternatív legalitásból" kívánja megvalósítani, amelyet az élő, gyakorlati és interszubjektív szubjektum épít, amely viszont az emberi jogok alapja (Rosillo, 2014).

3. Bennszülött népek, pluralizmus és az alkotmány

Latin-Amerikában az egyik olyan terület, ahol a modern jogi paradigma válsága a legvilágosabban megmutatkozott, az őslakos népekhez való viszonya. Az őshonos joghatóságok, normativitásaik és díjrendszereik megjelenése, amelyek láthatatlanok voltak, sőt, a modern állam által még le is küzdöttek ellenük, része annak a küzdelemnek, amelyet ez a kialakulóban lévő szubjektivitás folytatott. Magdalena Gómez szavai jól tükrözik ezt a helyzetet:

Nem titok, hogy az őslakos népek gyakorolták a joghatósági formákat, azaz "igazságszolgáltatást végeztek", és ez az állam kizárólagos funkciója. Szabályokkal és szankciókkal rendelkeznek, anélkül, hogy elismert hatáskörrel rendelkeznének, és az a tény, hogy ezeket nem írták le vagy nem formalizálták, nem mentesíti őket jogi jellegük alól. Népüket is hivatali rendszereken keresztül kormányozták. Ezért történelmileg illegálisan éltek. A törvény szemében az őslakosok nem rendelkeznek felhatalmazással az ilyen jogellenes cselekményekre magánszemélyek által, akiknek kifejezetten tilos gyakorolniuk azokat. Pontosan ez a kérdés lényege. Az őshonos népek által gyakorolt, egyre csökkenő funkciók közjogi természetűek, nem pedig egyszerűen magánszemélyek magánjellegű cselekedetei. Ezért elismerésükhöz alapvető változásokra van szükség a jogrendben (Gómez, 2006: 87).

Latin-Amerika különböző tapasztalatai azt mutatják, hogy az őslakos népek jogrendszerének kialakulása a jogi pluralizmus mint "alternatív törvényesség", mint felszabadító és emancipációs projekt.¹ Ezt a felbukkanást azonban az alkotmányosság különböző módon vette át. A következőkben röviden megvizsgáljuk, hogy egyes latin-amerikai alkotmányok hogyan vették át az őslakos népek jogrendszerét, majd rátérünk a mexikói alkotmányra.

¹ Lásd például: Rosillo Martínez, Alejandro és De la Torre Rangel, Jesús Antonio, *Para comprender y usar los Acuerdos de San Andrés*, CENEJUS, Aguascalientes, 2016. Főleg a bevezető tanulmány.

² A párbeszédéről, megbékélésről és méltóságteljes békéről szóló chiapasi törvény alapján megkezdődtek a San Andrés Sacamch'en-i tárgyalások a Nemzeti Felszabadító Zapatista Hadsereg (EZLN) és a szövetségi kormány között. Bár a párbeszédet megszakították, az első kerekasztal-beszélgetést, amelynek témája a jogok és méltóság Chiapasban volt, San Andrés Sacamch'enben tartották.

3.1. Jogi pluralizmus a latin-amerikai alkotmányosságban

Helyszűke miatt csak néhány olyan latin-amerikai alkotmányt fogunk elemezni, amelyek valamilyen módon beillesztették a jogi pluralizmus tényét a szövegükbe az őslakos népek küzdelmének szemszögéből. Minden alkotmány más-más jellemzőket tartalmaz az államot alakító társadalmi folyamatokkal és politikai erőkkel kapcsolatban.

Ecuador alkotmánya az első cikkében rögzíti az alkotmányos állam plurinacionális és interkulturális jellegét. Ezeket a jellemzőket a jogi pluralizmus elismerésének és működésének alapjaként kell értelmezni. Ugyanakkor a 2. cikk megállapítja, hogy a spanyol, a *kichwa* és a *shuar* a kultúrák közötti kapcsolatok hivatalos nyelvei, és hogy a többi ősi nyelvet az őslakos népek hivatalosan használják azokon a területeken, ahol élnek. Ecuadorban azonban a jogi pluralizmus alkotmányos alapja, mint az őslakos népek jogainak része, az 57. cikkben található, különösen a (9) és (15) bekezdésben, amely a következőképpen szól:

9. Megőrzik és fejlesztik saját együttélési és társadalmi szerveződési formáikat, valamint a hatalom létrehozásának és gyakorlásának formáit a jogilag elismert területeiken és az ősi birtokukban lévő közösségi földeken.

15. A pluralizmus, valamint a kulturális, politikai és szervezeti sokszínűség tiszteletben tartása keretében olyan szervezetek létrehozása és fenntartása, amelyek képviselik őket. Az állam elismeri és támogatja a kifejezési és szerveződési formáikat.

Az ecuadori alkotmány elismeri az őslakosok igazságosságát, amikor a következő cikkelyben

76. i) pontja a "védelmi jogok" fejezetben elismeri, hogy az őshonos joghatóságot "jogerőre emelkedő" esetnek kell tekinteni, annak biztosítása érdekében, hogy senkit ne ítéljenek el többször ugyanazon ügy és ugyanazon ügy miatt. Szervezeti szempontból a IV. cím IV. fejezete az igazságszolgáltatási funkciót és az őshonos igazságszolgáltatást fejleszti. Az Alkotmány rögzíti az állam azon kötelezettségét, hogy garantálja, hogy az őslakos igazságszolgáltatás döntéseit az állami intézmények és hatóságok tiszteletben tartják. A 171. cikk az őshonos igazságszolgáltatás következő jellemzőit határozza meg:

- a) Ezt az ősi hagyományok és az őslakosok joga alapján kell gyakorolni.
- b) A joghatóság az őshonos közösség, nép vagy nemzet területére és belső konfliktusainak megoldására korlátozódik.
- c) Biztosítani kell a nők részvételét és döntéshozatalát.
- d) Döntéseik nem lehetnek ellentétesek az Alkotmánnyal vagy a nemzetközi jogi eszközökben elismert emberi jogokkal; ezért alkotmányossági ellenőrzés alá tartoznak.
- e) A rendes igazságszolgáltatási rendszerrel való koordinációt és együttműködést törvény szabályozza.

A bolíviai alkotmány első cikkeiben (1-5. cikkely) megteremti a jogi pluralizmus politikai alapjait. Bolíviát plurinacionális, közösségi, interkulturális államként jellemzi, amely az ország integrációs folyamatán belül a jogi pluralizmuson alapuló autonómiákkal rendelkezik. Elismeri a gyarmatosítás előtti és a gyarmati múltat, és megállapítja az őslakos népek autonómiához és önkormányzathoz való jogát. Az autonómiához, az önkormányzathoz, a kultúrához és a saját intézményekhez való jogon keresztül garantálja az őshonos népek önrendelkezését az állam egységének keretein belül. Elismeri a nemzetek sokféleségét, így többnemzetiségű államot alkot, tiszteletben tartja a különböző világnézeteket, és megállapítja, hogy a hivatalos nyelv a spanyol, valamint az őshonos nemzetek és népek nyelvei. A 30. cikk az őshonos és őslakos gazdálkodó nemzetek és népek jogainak szentelt fejezetben a következő számokat állapítja meg a jogi pluralizmushoz kapcsolódóan: "4. Az önrendelkezésre és a területiségre; 5. Az önrendelkezésre és a területiségre. 14. Politikai, jogi és gazdasági rendszerük világnézetüknek megfelelő gyakorlásához".

A második rész harmadik címének negyedik fejezetében alkotmányba foglalja az "őshonos őslakos paraszti joghatóságot", amely a 190-193. cikkeket foglalja magában:

- a) Ezt maguk az őshonos nemzetek és népek hatóságai gyakorolják.
- b) Saját elveiket, kulturális értékeiket, normáikat és eljárásaikat alkalmazzák.
- c) Tiszteletben tartja az élethez való jogot, a védelemhez való jogot és az ezen Alkotmányban meghatározott egyéb jogokat és garanciákat.
- d) Ezt az őshonos nemzet vagy nép tagjaival szemben, valamint a hatásköri határokról szóló törvényben meghatározott ügyekben gyakorolják.
- e) Megállapítják az őshonos igazságszolgáltatási rendszer határozatainak betartására vonatkozó kötelezettséget.

A bolíviai és az ecuadori alkotmánnyal ellentétben a kolumbiai alkotmány nem jelöli meg az államnak semmilyen olyan jellemzőjét, amely az őslakos népekre utal; vagyis nem deklarálja magát interkulturálisnak, plurikulturálisnak, plurinacionálisnak vagy bármilyen hasonló minősítéssel. Az 1. cikk legfeljebb azt mondja ki, hogy ez egy *pluralista* köztársaság; a 7. cikk azonban megállapítja Kolumbia etnikai és kulturális sokszínűségének elismerését, a 10. cikk pedig elismeri az őslakos nyelveket hivatalos nyelvként az őslakos népek területén.

A jogi pluralizmust bizonyos mértékig a VIII. cím "Különleges joghatóságok" című ötödik fejezetének 246. cikke is elismeri, amely kimondja:

Az őshonos népek hatóságai saját szabályaik és eljárásaik szerint gyakorolhatnak joghatósági feladatokat a területükön belül, feltéve, hogy ezek nem ellentétesek a köztársaság alkotmányával és törvényeivel. A törvény meghatározza e különleges joghatóság és a nemzeti igazságszolgáltatási rendszer összehangolásának formáit.

Ami a területi szerveződést illeti, a kolumbiai alkotmány 286. cikke elismeri az őslakos területek létezését, a 330. cikk pedig szabályozza az önkormányzatiságot ezeken a területeken. Ezt az önkormányzatot tanácsok alkotják majd, amelyeket a közösségek szokásai és szokásai szerint alakítanak ki és szabályoznak.

A Venezuelai Bolíviai Köztársaság alkotmányában nincs utalás a többnemzetiségű vagy interkulturális államra, de a 9. cikk kimondja, hogy az őshonos nyelvek hivatalos használatban vannak az őslakos népek számára. A 119. cikkből

A 126. cikk az őshonos népek jogait rögzíti; témánkat illetően kiemeli az őshonos népek és közösségek létezésének, társadalmi, politikai és gazdasági szervezetüknek, kultúrájuknak, szokásaiknak, nyelvüknek és vallásuknak, valamint az általuk ősi és hagyományosan elfoglalt földek feletti élőhelyüknek és eredeti jogaiknak az elismerését, amelyek szükségesek életmódjuk fejlesztéséhez és biztosításához. A 260. cikk az őslakosok igazságszolgáltatását illetően kimondja:

Az őslakos népek törvényes hatóságai saját lakóhelyükön alkalmazhatják az ősi hagyományokon alapuló és csak a tagjaikat érintő igazságszolgáltatási eljárásokat, saját szabályaik és eljárásaik szerint, feltéve, hogy azok nem ellentétesek ezzel az Alkotmánnyal, a törvénnyel és a közrenddel. A törvény meghatározza e különleges joghatóság és a nemzeti igazságszolgáltatási rendszer összehangolásának formáját.

A guatemalai alkotmány a szociális jogokról szóló fejezet harmadik szakaszában említi az őslakos népeket. Elismeri, hogy Guatemala különböző etnikai csoportokból áll, és kötelezi az államot, hogy tiszteletben tartsa és támogassa életmódjukat, szokásaikat, hagyományait, társadalmi szerveződési formáikat és nyelvüket. Nincs további utalás a jogi pluralizmusra, sem az őshonos igazságszolgáltatásra.

A nicaraguai alkotmány 2. cikke kimondja, hogy a szuverenitás gyakorlásának közvetlen mechanizmusa többek között az őslakos és az afro-lakos népek területi és közösségi gyűlései. Az 5. cikk államelvként rögzíti "az őslakos és az afro-leszármazott népek saját identitásának elismerését az egységes és oszthatatlan államon belül". Elismeri továbbá jogaikat, amelyek között kiemeli identitásuk és kultúrájuk megőrzését és fejlesztését, saját társadalmi szerveződési formáikat és helyi ügyeik intézését; valamint földjeik közösségi tulajdonformáinak fenntartását, illetve azok élvezetét, használatát és hasznosítását.

A nicaraguai alkotmány esetében fontos kiemelni a karibi partvidék közösségeinek elismerését, amelyek autonómia-rendszert kapnak. A 89. cikk felhatalmazza ezeket a közösségeket, hogy "saját társadalmi szervezeti formákkal ruházzák fel magukat, és helyi ügyeiket hagyományaiknak megfelelően intézzék". Az őslakosok igazságszolgáltatásával kapcsolatban a 160. cikk második bekezdése kimondja:

Az igazságszolgáltatás elismeri az állampolgárok részvételét a Karib-tenger partvidékén élő őslakos népek hagyományos vezetőin és az országszerte működő igazságügyi közvetítőkön keresztül, mint az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés és az alternatív vitarendezés alternatív módszereit, mindezt a törvényekkel összhangban.

Továbbá a 180. és 181. cikk elismeri a Karib-tenger partján élő közösségek önrendelkezési jogát, amely magában foglalja a regionális tanácsok megválasztását, a közösségi tulajdon, valamint kultúrájuk és nyelvük, vallásuk és szokásaik megőrzését. A 190. cikk továbbá megállapítja, hogy ezen autonómiák döntései alkotmányos ellenőrzés alá vonhatók.

A perui alkotmány elismeri a "paraszti és őslakos közösségek" létezését, és elismeri autonómiájukat a szerveződésükben, a közösségi munkában, a földjeik használatában és szabad rendelkezésükben, valamint a gazdasági és közigazgatási ügyekben, jogi keretek között. A 149. cikk az őslakosok igazságszolgáltatását illetően kimondja:

A paraszt- és őslakos közösségek hatóságai a parasztjárőrök támogatásával, a szokásjoggal összhangban, területi hatókörükön belül joghatósági feladatokat gyakorolhatnak, amennyiben azok nem sértik az egyén alapvető jogait. A törvény meghatározza e különleges joghatóságnak a békebíróságokkal és az igazságszolgáltatás más szerveivel való koordinációjának formáit.

Argentína alkotmánya nem utal a köztársaság interkulturális vagy plurinacionális összetételére; ehelyett a 75. cikkben a Kongresszus hatásköröként és kötelezettségeként rögzíti, hogy elismerje Argentína őslakos népeinek etnikai és kulturális előélete, és "garantálja identitásuk tiszteletben tartását, valamint a kétnyelvű és interkulturális oktatáshoz való jogot"; elismerik közösségeik jogállását, valamint az általuk hagyományosan elfoglalt földek közösségi birtoklását és tulajdonjogát; és szabályozzák az emberi fejlődéshez alkalmas és elegendő egyéb földek biztosítását; ezek egyike sem lehet elidegeníthető, átruházható vagy teherrel vagy embargóval terhelhető. Biztosítani kell részvételüket a természeti erőforrásaik és az őket érintő egyéb érdekek kezelésében. A tartományok e hatásköröket egyidejűleg is gyakorolhatják. Nincs utalás az őshonos igazságszolgáltatásra.

A brazil alkotmány 231. cikke elismeri az őslakos népek társadalmi szervezetét, szokásait, nyelvét, hitét és hagyományait, valamint földhöz való jogát. Nem tesz említést normatív rendszereikről vagy önkormányzásukról. A 232. cikk inkább azt állapítja meg, hogy ezek a felek jogszerűen indíthatnak pert jogaik és érdekeik védelmében, az ügyészség közreműködésével. A 22. cikk az Unió kizárólagos hatáskörét szabályozza az őslakos népekre vonatkozó jogalkotásra, a 215. cikk pedig az állam azon kötelezettségét mondja ki, hogy meg kell védenie kulturális megnyilvánulásait.

Néhány latin-amerikai alkotmány rövid feltérképezése legalább három módot mutat arra, hogy a szövegek hogyan kezelik a jogi pluralizmus tényét:

- a) **Tagadás:** olyan alkotmányok, amelyek elismerik ugyan az őslakos népek létezését, de nem feltételezik egy másik törvényesség létezését, és ezért nem hoznak létre mechanizmusokat az őslakosok igazságosságának elismerésére. Azokban az esetekben, ahol az őslakos népeket elismerik, úgy tekintenek rájuk, mint a lakosság különleges védelmet érdemlő részére, saját kultúrával, de anélkül, hogy elismernék az önkormányzatiságot vagy saját jogaikat. Például a brazil alkotmány.
- b) **Elterjedt feltételezés:** Ezek azok az alkotmányok, amelyek elismerik az őslakos népek létezését és jogait, de feltételezik, hogy saját jogrendszerrel és hatóságokkal rendelkeznek. Valójában az őshonos joghatóság létezése alkotmányos, de olyan joghatóságnak tekinthető, amelynek alkalmazási köre nagyon korlátozott, működésére nincsenek alkotmányos szabályok, és minden szabályozás a rendes jogra marad. Például a venezuelai alkotmány.
- c) **Azzal, hogy intézményesen átvesszük:** Ezek azok az alkotmányok, amelyek elismerik az őslakos népek létezését, önkormányzatukat és saját jogukat. Az állam joghatóságának részeként elismerik az őslakosok joghatóságának létezését. Alkotmányos működési szabályokat állapítanak meg, amelyek alapján ki kell dolgozni a vonatkozó rendes törvényt, amelyeknek tartalmazniuk kell a rendes igazságszolgáltatással való koordinációt. Például Bolívia és Ecuador alkotmánya.

Amint látható, az NCL legjellemzőbb kifejezése a jogi pluralizmussal és az őslakos népekkel kapcsolatban a bolíviai és az ecuadori alkotmányra utal. Ahogy Wolkmer rámutat, ez a pluralista alkotmányosság a politikai változások és a társadalmi küzdelmek folyamatai alapján alakul ki Latin-Amerikában. Egy olyan alkotmányosság, amely paradigmákat hoz létre az új kollektív társadalmiságok és a közös és kulturális javakhoz való jogok területén (Wolkmer, 2013: 39).

Hol helyezkedik el a mexikói alkotmány ezen a besoroláson belül? Ezt az alábbiakban megpróbáljuk meghatározni.

3.2. Jogi pluralizmus a mexikói alkotmányosságban

Az előző résszel ellentétben, amely kizárólag az egyes országok alkotmányának szó szerinti szövegére összpontosított, ez a rész most az úgynevezett "San Andrés-i Megállapodások" ⁽²⁾ és a 2001. augusztusi alkotmányreform közötti párbeszéd kialakítására összpontosít. Ez annak köszönhető, hogy az őslakosok mozgalma fontos szerepet játszott, amely a párbeszéd asztalára hozta azokat a követeléseket, amelyek a fent említett alkotmányos reformhoz vezettek. Más szóval, az őslakos népek jelenlegi alkotmányos státusza Mexikóban nem érhető meg a nemzeti őslakos mozgalommal és a zapatista Nemzeti Felszabadító Hadsereg (EZLN) 1994-es felkelésével való kapcsolatuk nélkül.

Másrészt ez a megközelítés közelebb áll ahhoz, hogy a mexikói alkotmányos szöveget az új latin-amerikai alkotmányosság szemszögéből elemezzük. Valóban, ha azt mondták, hogy ennek az alkotmányosságnak az egyik jellemzője az alkotmányozó hatalom visszaszerzése a népfelkelés és a társadalmi mozgalmak formájában, és nem csupán a képviseleti demokrácia formális formájaként, akkor az őslakosok jogainak a San Andrés-i megállapodásokból kiinduló alkotmányos rögzítése az alkotmányozó hatalom ezen dimenziójának visszaszerzését jelenti.

² A párbeszédéről, megbékélésről és méltóságteljes békéről szóló *chiapasi törvény* alapján megkezdődtek a San Andrés Sacamch'en-i tárgyalások a Nemzeti Felszabadító Zapatista Hadsereg (EZLN) és a szövetségi kormány között. Bár a párbeszéd megszakadt, az első kerekasztal, amely az őslakosok jogairól és kultúrájáról szólt, 1996. február 16-án több dokumentum aláírásával zárult.

A népszavazás, amely hiányzott az 1917-es szöveg alkotmányreformjának folyamataiból.

3.2.1. Egy kis történelmi háttér

A liberális individualizmus a 19. században hatolt be Latin-Amerikába, és Mexikóban, alkotmányos értelemben, az 1857-es szövetségi alkotmány volt a legfőbb kifejezője. Ebben nem ismerték el sem az őslakos népeket, sem az ország kulturális különbségeit, a törvény előtti formális egyenlőség eszménye szerint. Ez a jogi liberalizmus hozta létre a jogfosztási törvényeket, a bíróságok individualista jogértelmezését és a kopaszokra vonatkozó törvényeket. Ez a törvény privatizálta az agrártulajdont, ami szörnyű következményekkel járt az őslakos közösségekre nézve.

Mint fentebb említettük, a mexikói forradalomban az őslakosok is fontos szerepet játszottak, különösen a földért folytatott küzdelemben. Az Alkotmány 27. cikke válaszolt az őslakos népek bizonyos követeléseire, különösen a földosztás és a földbirtoklás tekintetében, annak ellenére, hogy az 1917-es Alkotmány nem ismerte el őket őslakosként, és nem biztosított számukra autonómiát. A 20. századot ráadásul az *integrációs* politika jellemezte, amelyben az őslakosokat a mexikói nemzet és annak fejlődése szempontjából idegennek tekintették.

A 20. században az őslakosokkal kapcsolatos állami politikák, bár nem harcoltak közvetlenül ellenük, mint a 19. században, de úgy tekintettek rájuk, mint egy olyan szakaszra, amelyet le kell küzdeni a nemzeti fejlődésbe való integráció érdekében. E politikák közé tartozott az őshonos nyelvek megvetése, a kasztíliai nyelvhasználat mint a "nemzeti egység" egyik eleme, valamint az őshonos kultúra pusztas felszínes, folklórként bemutatott kifejezésekre való redukálása. A cél az volt, hogy maguk az őslakosok is lemondjanak saját nyelvükről, hitükről, szokásaikról stb., mivel ezeket olyan elemeknek tekintették, amelyek nem képezik a mexikói identitás részét. Ezek voltak azok az indigenista álláspontok, amelyeket az alábbiakban tárgyalunk.

1989. április 7-én Carlos Salinas kormánya létrehozta az őslakos népek igazságszolgáltatásával foglalkozó nemzeti bizottságot, amely általánosságban indigenista szemléletet képviselt. Ez a bizottság kidolgozott egy tervezetet az Alkotmány 4. cikkének reformjára.

1990-ben a köztársasági elnökség a képviselőháznak küldte meg megvitatás és jóváhagyás céljából. 1992. január 28-án a fent említett cikket egy bekezdéssel egészítették ki, amint azt e szöveg bevezetője is említi. Ez volt az első alkotmányos elismerése az őslakos népeknek Mexikó független életében.

Ez a szöveg nagyon rövid és korlátozott előrelépést jelentett az őslakosok követeléseinek teljesítésében. Legnagyobb értéke az volt, hogy először ismerte el Mexikó multikulturális összetételét és az őslakos népek létezését. Ez azonban részleges és korlátozott elismerés volt, nagyobb garanciák nélkül, mivel a jogok fejlesztését a rendes jogalkotásra bízta. Indigenista szemléletet képviselt, mivel csak bizonyos kulturális jogokat ismert el, de a politikai, gazdasági és szociális jogokat kizárta. Nem tett utalást sem a területre, sem az őslakosok jogainak megállapításához szükséges történelmi és identitásbeli kritériumokra, sem pedig az oktatásban szükséges változásokra. Továbbá - és talán ez a legkorlátozottabb - nem tett említést az önrendelkezésről vagy autonómiáról, és az őslakosok normatív rendszereit csak az agrárügyekben ismeri el, és csak a törvény által meghatározottak tekintetében. Ezért a Megállapodások követelése az volt, hogy módosítsák ezt a 4. cikket, mivel az az őslakos népek jogairól igen korlátozott elképzelést tartalmazott.

A 2001. augusztus 14-i alkotmányreform a következőkből állt: Az 1° cikk második és harmadik bekezdéssel egészült ki; az Alkotmány 2° cikkét, amely az őslakosok jogaira vonatkozó legfontosabb részt tartalmazza, módosították; a 4° cikk első bekezdését hatályon kívül helyezték; a 18. cikk hatodik bekezdéssel egészült ki; a 115. cikk harmadik szakasza egy bekezdéssel egészült ki.

3.2.2. Új kapcsolat iránti igény

Az őslakosok, a társadalom és az állam közötti új kapcsolat olyan új politikát igényel, amely az állam mélyreható reformjához vezet. A Megállapodások *1. dokumentuma* e kapcsolat következő jellemzőit határozza meg:

- a) Az őslakos népek részvétele az életüket érintő döntéshozatalban, és megerősíti mexikói státuszukat a jogaik teljes körű gyakorlásában.
- b) A társadalom segítsége a diszkriminatív gondolkodásmód és viselkedés elűzésében.
- c) A pluralitás és a tolerancia kultúrájának fejlesztése.

Más időkkel ellentétben, amikor a földbirtoklás volt az őslakosok követeléseinek alapja, most az alapvető követelés az, hogy az állam és a társadalom ismerje el őket őslakosként. Ennek az "elismerésnek" azonban több aspektusa is van, amelyeket a San Andrés-i megállapodások tartalmaznak. Nemcsak az államhoz, hanem az egész társadalomhoz intézett követelés, hogy ismerjék el az őslakos népeket, és így építsenek egy olyan plurikulturális társadalmat, amely nem tagadja meg a mexikói állam egységét: több nép - vagy nemzet - egy politikai paktum alatt. Ellentétben azzal, amit az őslakosok küzdelmeivel szemben sokan állítanak, ők nem akarnak elszakadni Mexikótól, és nem is tagadják mexikói státuszukat. A megállapodások világosan kimondják, hogy a cél az, hogy az őslakos népek mexikóiak legyenek, és teljes mértékben gyakorolhassák és élvezhessék jogaikat.

3.2.3. Új alkotmányos keret

A megállapodásban az állam egyik kötelezettségvállalása az volt, hogy az alkotmányban elismeri az őslakos népek és az önrendelkezési jogukat. Ennek a jognak az autonómia alkotmányos kereteiben kell kifejeződnie, amelyek révén a népek a maguk módján szerveződhetnek politikailag, társadalmilag, gazdaságilag és kulturálisan. Ezen túlmenően ez a pont meghatározza, hogy mit értünk őshonos népek alatt, a következő kifejezésekkel:

...őshonos népek (...) azok, "akik az országot a hódítás vagy gyarmatosítás és a jelenlegi államhatárok megállapítása idején lakott népesség leszármazottai, és akik - jogi státuszuktól függetlenül - megtartották saját társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai intézményeik egy részét vagy egészét. Az őshonos identitásuk tudatosítása alapvető kritériumnak tekintendő azon csoportok meghatározásakor, amelyekre az őshonos népekre vonatkozó rendelkezések alkalmazandók.

Ez a meghatározás tartalmaz egy objektív-történelmi és egy identitás-szubjektív elemet, amelyek iránymutatást nyújtanak annak meghatározásához, hogy mely egyénekre és népekre vonatkoznak az őshonos népekre vonatkozó normák. Ezeket az elemeket a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) 169. egyezménye ihlette. Az őshonos népek elismerésének az önrendelkezésen és az autonómia alkotmányos keretén kell alapulnia. Fontos megérteni, hogy a megállapodásokban foglalt mindkét követelés nem a szegregáció, a kulturális elszigeteltség, a törzsfőnökségek, rezervátumok stb. fenntartását célozza (ahogyan azt egyesek az őslakosok követeléseivel vádolják), hanem a társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai jogaik tényleges megvalósításának eszközeként. Az indigenista politikák és az etnopolizmus kudarcaival szemben az e jogok megvalósításáért folytatott küzdelem az önrendelkezésen és az autonómián alapul.

Az önrendelkezés azt jelenti, hogy a népek szabadon megválaszthatják politikai, gazdasági és kulturális rendszerüket, hogy megoldják az életük termelésével kapcsolatos kérdéseket. A népek joga, hogy saját sorsukról döntsenek, mivel ők a jog és a saját történelmük alanyai. Ezt különböző módon lehet gyakorolni, akár független államként, társult államként, autonóm tartományként, vagy autonómia keretében régióként, önkormányzatként vagy közösségként. Más szóval az önrendelkezés az autonómia vagy az önrendelkezés jogainak összessége formájában jelenik meg. Az autonómia az a hatalom, hogy saját magát saját szabályai szerint kormányozza; az a lehetőség, hogy saját belső kormányzati formáját és politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális szerveződésének módjait maga határozza meg.

A pluralizmus, amelyről a San Andrés-i Megállapodások beszélnek, mint az új kapcsolat egyik alapelve, társadalmi, politikai, ideológiai, kulturális és jogi dimenziókat foglal magában; vagyis rámutathatunk arra, hogy az őslakos népek pluralizmus iránti igénye nem csupán a pluralizmus antropológiai-kulturális fogalmára korlátozódik, hanem az összes többit magában foglalja. Ebben az értelemben ez a pluralizmus a következőkben konkretizálódik: (1) A mexikói társadalmat alkotó különböző népek és kultúrák létezésének elismerése. (2) Az állam kötelessége egy olyan pluralista társadalom előmozdítása, ahol a *megkülönböztetés minden formája* ellen küzdenek, és ahol a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségeket korrigálják.

(4) Az állami intézmények kötelezettsége, hogy toleranciával járjanak el a sokszínűség kultúrájának erősítése érdekében, és ebben az értelemben ne tegyenek elfogadhatatlan kritériumok alapján különbséget az őslakosok és a nem őslakosok között. (5) A diszkrimináció minden formája elleni küzdelemre, valamint a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek korrigálására irányuló állami politika.

Ami a jogi pluralizmust illeti, maguk a megállapodások nem tételezik fel kifejezetten. Inkább egy "plurikulturalizmusból táplálkozó, a kultúrák közötti párbeszédet tükröző, minden mexikói számára közös normákat tartalmazó, az őslakosok belső normarendszerének tiszteletben tartásával rendelkező" jogrend kiépítésére utalnak, ahol minden mexikói számára közös jogi normák vannak, és tiszteletben tartják az őslakosok belső normarendszerét. Azzal azonban, hogy a belső normatív rendszerek tiszteletben tartását követeli meg a nemzeti jogrend részeként, ha közvetve is, de elismeri, hogy az országban különböző jogrendszerek léteznek, de eltérő hierarchiával.

Fontos szem előtt tartani, hogy a 2001-es alkotmányreform nem felelt meg ennek az elvnek, különösen a 2. cikk szerencsétlen első mondatának bevezetésével: "A mexikói nemzet egy és oszthatatlan". Ez a mondat nem szerepelt a COCOPA reformjavaslatban³, és a szövetségi kormány ezzel kapcsolatos észrevételeinek kiegészítéseként sem jelenik meg. A szenátus 2001. április 25-i véleményében ez a kiegészítés szerepel.

Az ilyen jellegű megnyilvánulások a nem demokratikus rendszerek örökségei, amelyek nagy félelmet és bizalmatlanságot táplálnak a pluralitással szemben, nemcsak jogi vagy kulturális, hanem társadalmi és politikai értelemben is. Továbbá kifejezik, hogy az állam nem érti az önrendelkezés és az autonómia fogalmát, és rávilágítanak az őslakosok követeléseivel szemben fennálló előítéletekre. Francisco López Bárcenas a következőket mondja erről a mondatról:

³ A *Chiapasban a párbeszédéről, a megbékélésről és a méltóságteljes békéről* szóló törvény által létrehozott, az Unió kongresszusának tagjaiból álló Megegyezés és Megbékélés Bizottsága (COCOPA) 1996 végén a végrehajtó hatalom számára megfontolásra benyújtott egy alkotmányreform-tervezetet, amely jogilag átültette a San Andrés-i első kerekasztalnál az őslakos népek autonómiájáról kötött megállapodásokat.

Mind a szöveg, mind a hely, ahol elhelyezték, mutatja azoknak az előítéleteit, akik a szöveget felvették, és az őslakos népek elismerésével és az autonómia formájában megvalósuló önrendelkezési jogokkal kapcsolatosak. Az első esetben azért, mert minden mexikói számára világos, hogy a nemzet egyedülálló és oszthatatlan, és az őslakosok nem javasolták a felosztását, ahogyan az elismert jogok sem; a második esetben azért, mert a norma nem lett volna helytelen, ha a szövetségi alkotmány szerves részébe került volna, ahol a kormányzat köztársasági, képviseleti és népi jellege is rögzítve van, de nem ott, ahol elhelyezték (López, 2002: 54).

Közvetlenül a mexikói nemzet "egyesítésének és oszthatatlanságának" megállapítása után a második bekezdés a nemzet plurikulturális összetételét hirdeti, amely eredetileg az őslakos népeken alapul. Kétségtelen, hogy ez az ellentmondás a szövegnek az őslakos népekkel szembeni fenyegető jellegéből fakad, hogy az autonómiák félreértése alapján elkerüljék az elszakadást; nem lehetséges ellentmondások nélkül ugyanabban az alkotmányos szövegben a nemzet monolitikus jellegének és multikulturális jellegének elismerése olyan népek alapján, amelyek történelmi öröksége megelőzte a modern állam megalakulását.

Az "önrendelkezés" elve a Megállapodások szerint kötelezi az államot arra, hogy (1) tiszteletben tartsa az őshonos népek identitását, kultúráját és társadalmi szerveződési formáit; (2) tiszteletben tartsa az őshonos népek és közösségek azon képességét, hogy maguk határozzák meg fejlődésüket; (3) ne avatkozzon be egyoldalúan az őshonos népek ügyeibe és döntéseibe; (4) ne avatkozzon be egyoldalúan az őshonos népek szervezeteibe és képviseleti formáiba; (5) ne avatkozzon be egyoldalúan a természeti erőforrások felhasználására vonatkozó őshonos népi stratégiákba; és (6) ne avatkozzon be egyoldalúan a természeti erőforrások felhasználására vonatkozó őshonos népi stratégiákba.

A szövetségi kormány másik kötelezettségvállalása az új jogi keretrendszerrel kapcsolatban a közösségek *közjogi jogalanyként* való elismerése. Az "entitás" fogalma talán nem volt a legjobb választás, de jelentése egyértelmű: a közösségeket közjogi alanyként kell elismerni. Ily módon az őslakos közösségeket a kormányzat egy másik szintjeként akarták elismerni, ahelyett, hogy az őslakosok politikai részvételét az önkormányzati tanácsokra vagy a többi

klasszikus állami szervek. Ez lenne az egyik célja annak, hogy az őshonos közösségek közjogi alanyi jogállást kapjanak.

A közösségek közjogi entitásokként való elismerésével a kormány kötelezettséget vállalt arra is, hogy: (1) Elismeri a közösségek jogát arra, hogy szabadon társuljanak a többségi őslakos lakossággal, vagy több településen társuljanak, hogy összehangolják tevékenységüket. (2) Az illetékes hatóságok forrásokat utalnak át az őslakos népeknek és közösségeknek, hogy azok maguk kezeljék a számukra elkülönített közpénzeket. (3) Az őslakosok részvételének erősítése a kormányzásban, az irányításban és a közigazgatásban különböző területeken és szinteken.

(4) Az állami jogalkotók határozzák meg, hogy mely hatásköröket és funkciókat ruházzák át az őslakos népekre és közösségekre.

A 2001-es alkotmányreform azonban az A. szakasz utolsó bekezdésében kimondja, hogy a szövetségi egységek alkotmányai és jogszabályai állapítják meg az őshonos közösségek *közérdekű jogalanyként* való elismerésének szabályait. A közjogi szervezet és a közérdekű szervezet közötti különbség egyértelmű. Elég néhány meghatározást adni ahhoz, hogy megértsük, milyen következményekkel jár ez a népekre nézve.

A közérdek "egy közösség tagjainak kollektív szükségleteihez kapcsolódó és az állam közvetlen és állandó beavatkozásával védett követelések összessége" (Cornejo, 2002: 632). A közérdeket az állam nemcsak jogszabályi rendelkezésekkel, hanem közigazgatási intézkedésekkel és közpolitikákkal is védi. Másrészt a közjogi kollektív személyek "olyan társadalmi csoport létezése, amely egységes, állandó célokkal, közös akarattal rendelkezik, amely tagjaitól eltérő jogi személyiséget képez, amely elnevezéssel vagy névvel rendelkezik; amely rendelkezik lakóhellyel és földrajzi cselekvési területtel; saját vagyonnal és sajátos jogi rendszerrel" (Acosta, 2000: 113-114). Más szóval, egyrészt csak címzett tárgya az állami cselekvésnek, másrészt a jog alanya.

Ezért a 2. cikk azáltal, hogy az őslakos közösségeket "közérdekű" jogalanyokként jelöli meg, azt jelenti, hogy az állam védelmet biztosít számukra, de nem ismeri el őket jogi személyként, nem jogalanyok. Ez ismét egy paternalista és indigenista elképzelés, amelyben az állam az őslakos közösségeket "közérdekű" entitásként fogja fel.

az őslakos népek a közpolitikák egyszerű címzettjei, de nem a döntéshozatal és a részvétel alanyai, még kevésbé a kormányzati struktúra részét képező entitások. Az őshonos népeket azonban a jog alanyaiként kell elismerni, úgy, hogy közjogi entitásoknak tekintjük őket, ahol maga a jogi keret ismeri el a létezésüket. A CEPUM kimondja, hogy az alkotmányok és a helyi törvények fogják meghatározni "az őshonos közösségek közérdekű jogalanyként való elismerésének normáit" (a 2° cikk A. szakaszának utolsó bekezdése). Ezért az Alkotmány 2. cikkében szereplő "őslakosok" fogalmának meghatározása nem elegendő a jogi létezésükhöz, hanem a helyi jogalkotónak "közjogi jogalanyokat" kell létrehoznia, amelyek jogi személyiséggel rendelkeznek és képesek élvezni és gyakorolni jogaikat.

Több állam, például Oaxaca, Querétaro, San Luis Potosí és Durango elismerte az őslakos népek és közösségek közjogi jogalanyiségát, mint közjogi entitásokat vagy közjogi alanyokat.

Az Alkotmány 2. cikkének ötödik bekezdése kimondja, hogy az önrendelkezési jogot "a nemzeti egységet biztosító autonómia alkotmányos keretei között kell gyakorolni". Nyilvánvaló a jogalkotó előítélete, amikor szembeállítja az autonómia gyakorlását a nemzeti egységgel, holott - mint hangsúlyozták - ezek nem ellentmondásos fogalmak; éppen ellenkezőleg, az őslakos autonómia biztosítja a nemzeti egységet, mivel az őslakos népek szövetségi paktumba való bevonásának modellje. A COCOPA javaslatában használt kifejezés sokkal szerencsésebb, és jobban tükrözi az őslakos autonómia, mint a szövetségi paktumon belüli kormányzati forma jelentését: "Az őslakos népeknek joguk van az önrendelkezéshez, és ennek kifejezéseként a **mexikói állam részeként az autonómiához**". A 2° cikk ugyanezen bekezdése a továbbiakban kimondja, hogy az őshonos népek és közösségek elismerése "a föderatív egységek alkotmányaiban és törvényeiben történik, amelyek az e cikk előző bekezdéseiben meghatározott általános elveken túlmenően figyelembe veszik az etnikai-nyelvi és fizikai települési kritériumokat".

3.2.4. Önrendelkezési jogok

A San Andres-i Megállapodások felsorolják azokat az alapvető jogokat, amelyek az őslakosok autonómiáját alkotják. Az alábbiakban a jogi pluralizmussal kapcsolatosakat a *2. dokumentumban szereplő* sorrendben mutatjuk be, rövid kommentárral és a mexikói alkotmány szövegével összefüggésben.

a) A saját szervezeti formákhoz való jog

A saját társadalmi, kulturális, politikai és gazdasági szerveződési formák kialakításához való jog az önrendelkezés alapjának tekinthető, az önkormányzatisággal együtt. Ezt az igényt a San Andres-i Megállapodások folyamatosan és többféleképpen is kifejezik.

Az Alkotmány 2° cikke az A szakasz I. szakaszában megállapítja, hogy az őshonos népek és közösségek autonómiáját elismerik és garantálják annak érdekében, hogy "dönthessenek belső együttélési formáikról, valamint társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális szerveződésükről". A *belső formák* alatt - ez egy homályos kifejezés - azt a belső szerveződést kell értenünk, amelyet minden közösség és nép a különböző szférákban magának kíván adni, és ezért az általa kívánt intézmények és struktúrák megőrzésére törekszik.

Ami a saját politikai szerveződésükhöz való jogot illeti, a CPEUM 2A. cikkének III. szakasza biztosítja az őslakos népek és közösségek számára azt a jogot, hogy "hagyományos szabályaik, eljárásaik és gyakorlataik szerint megválasszák a belső kormányzati formáik gyakorlására szolgáló hatóságokat vagy képviselőket, garantálva a nőknek a férfikkal egyenlő részvételét, a szövetségi paktumot és az államok szuverenitását tiszteletben tartó keretek között".

b) Saját szabályozási rendszerekhez való jog

A saját normatív rendszerek alkalmazásához való jog az egyik legvitatottabb önrendelkezési jog, mivel szakítást jelent a "jogi monizmus" paradigmájával, és a "jogi pluralizmus" paradigmájának kialakítását jelenti.

Az őslakos közösségek normarendszerét olyan normák, intézmények és eljárások alkotják, amelyek társadalmi integrációjukat és szerveződésüket szolgálják. A szokások, a szokásjog, a szokáshasználat és a hagyományok által adott. Ebben az értelemben a normarendszer azon szóbeli és szokásjogi normák összességéként azonosítható, amelyeket az őslakos népek és közösségek érvényesnek és kötelezőnek tekintenek, és amelyeket közéletük szabályozására és konfliktusaik megoldására használnak.

Az Alkotmány 2. cikkének I. szakaszának A. bekezdése kimondja, hogy az őslakos népeknek joguk van "saját normarendszerüket alkalmazni belső konfliktusaik szabályozására és megoldására". Korlátozásként rögzíti, hogy e rendszereknek "ezen Alkotmány általános elveinek kell megfelelniük, tiszteletben tartva az egyéni garanciákat, az emberi jogokat és - megfelelő módon - a nők méltóságát és integritását". Végül pedig létrehoz egy *érvényesítési mechanizmust*, amelyet a helyi jogalkotóknak kell létrehozniuk: "A törvény meghatározza a megfelelő bírák vagy bíróságok által történő érvényesítés eseteit és eljárásait".

A CPEUM az emberi jogokat az őslakos népek belső jogrendszereinek alkalmazására vonatkozó kifejezett korlátozásként határozza meg. Ez a korlátozás értelmezhető a nemzetközi szövegekben, de az Alkotmányban ez egy olyan feltétel, amely felesleges, mivel magától értetődő, hogy bármely személy, beleértve az őslakosokat is, az amparo-eljárást igénybe veheti, hogy alapvető jogainak gyakorlását helyreállítsák. Valójában ez a korlátozás, ahelyett, hogy garanciát jelentene az őslakosok - férfiak és nők - számára, olyan normává válhat, amely előítéletekre ösztönöz a belső őslakos szabályozásokkal szemben, *a priori* az alapvető jogok megsértőinek tekintve őket. Továbbá, amikor az Alkotmány 2. cikke "az Alkotmány általános elveiről" beszél, annyira homályos, hogy nem világos, mire vonatkozik.

A bírák vagy bíróságok előtti "érvényesítési mechanizmus" végül is semmissé teszi az autonómiához való jogot ezen a ponton. Ha elismerik, hogy az őslakos hatóságok rendelkeznek a közösségükön belüli konfliktusok megoldására vonatkozó hatáskörrel, akkor a határozatukat jogerősen el kell ismerni; legfeljebb lehetőséget kell adni azoknak, akik úgy vélik, hogy a határozat sérti a jogaikat, hogy a szövetségi bírósághoz forduljanak amparo iránti kérelemmel.

c) Az állam joghatóságához való hozzáférés joga

Ezt a jogot szigorúan véve nem az önrendelkezési jogként kell felfogni, hanem olyan jogként, amely az őslakos népek és az állam közötti új kapcsolatot alkotja. Kezdetben ez egy olyan jog, amely mindenkit megillet, hogy egy konfliktust az állam joghatósága elé terjeszthessen megoldásra, és ne kelljen "saját kezébe venni az igazságszolgáltatást".

Még ha a belső normatív rendszereket el is ismerik, az őslakos egyének, közösségek és népek sok esetben továbbra is a mexikói állam joghatósága alá tartoznak; ez a helyzet mindazokban az esetekben, amelyek nem tartoznak a belső normatív rendszerek érvényességi körébe. Ráadásul az őslakosok csak a mexikói állam joghatósága révén lesznek képesek számos jogukat érvényesíteni és a konfliktusokat harmadik felek előtt rendezni. Ezért a San Andrés-i megállapodások fontosnak tartják az állami joghatósághoz való hozzáférést és az erre vonatkozó garanciák létrehozását.

d) Hatóságaik és képviselőik kijelölésének joga

A San Andrés-i Megállapodások az önkormányzatisághoz való jog részeként rögzítik azt a jogot, hogy "szabadon kijelölhetik képviselőiket mind a közösségben, mind az önkormányzati testületekben, valamint őslakos népekként a hatóságaikat, az egyes népek intézményeivel és hagyományaival összhangban". Két különböző feltételezés megállapításáról van szó: egyfelől a jog a

egyrészt, hogy képviselőiket megválasszák mind a közösségben, mind az önkormányzati testületekben; másrészt, hogy őshonos népekként intézményeik és hagyományaik szerint válasszák meg hatóságaikat.

Ezen túlmenően a megállapodások előírják az állam számára, hogy garantálja az őslakos népek vagy közösségek belső hatóságai számára a választási vagy kinevezési folyamatok megszervezését, és ismerje el a kormányrendszer és más szervezeti formák, a kijelölési és döntéshozatali módszerek számadatait a gyűléseken vagy népi konzultációkon.

Az Alkotmány 2. cikkének (A) bekezdése III. szakasza a következőképpen határozza meg az őslakos népek jogát arra, hogy megválasszák belső kormányzatuk hatóságait: "A hagyományos normáikkal, eljárásaikkal és gyakorlataikkal összhangban megválasztani a hatóságokat vagy képviselőket saját belső kormányzati formáik gyakorlására, garantálva, hogy az őslakos nők és férfiak élvezzék és gyakorolják a választójogot és a szavazati jogot egyenlő feltételek mellett; valamint hogy hozzáférjenek és betöltsék azokat a köz- és népi tisztségeket, amelyekre megválasztották vagy kinevezték őket, a szövetségi paktumot, az államok szuverenitását és Mexikóváros autonómiáját tiszteletben tartó keretben. A közösségi gyakorlat semmilyen esetben sem korlátozhatja a polgárok politikai-választási jogait az önkormányzati hatóságok megválasztásában".

E rendelkezés megfogalmazásának hátránya, hogy az eljárásokat és gyakorlatokat "hagyományosnak" minősíti, mivel ez nem azonos a "saját intézményeikkel és hagyományaikkal". Az alkotmány szövegében a "hagyományos" kifejezés időbeli értelemben értelmezhető, az ősi időkből származó gyakorlatokra utalva, megtagadva ezzel az őslakosok jogát arra, hogy "modern" eljárásokat alkalmazzanak a választások lebonyolításához. Ezért jobb lett volna, ha a "saját eljárásaik és intézményeik" szerint választják meg hatóságaikat, anélkül, hogy "hagyományosnak" neveznék őket.

Az előző szakaszokban elemzett elemek alapján megállapítható, hogy a mexikói alkotmány azon alkotmányos szövegek közé tartozik, amelyek diffúz módon feltételezik a jogi pluralizmust. Elismeri az őshonos népek létezését és jogait, valamint saját normatív rendszerüket és hatóságaikat, de nem hoz létre egy olyan

őshonos joghatóságot, és nem ad minimális szabályokat a rendes joghatósággal való koordinált - és nem alárendelt - működésre.

4. Következtetés

A jogi pluralizmus olyan tény, amely ellentétben áll a jogi monizmussal, amely a jogi modernitás egyik fő ideológiájává vált. Ez a tény politikai és etikai szempontból kétértelmű, mivel jelenthet konzervatív projektort vagy emancipációs/felszabadító projektet. Latin-Amerikában az őslakos népek újonnan megjelenő szubjektumként jelentek meg, ami többek között hatással volt a különböző jogrendekre, és alkotmányos reformokhoz vezetett. A latin-amerikai alkotmányok, köztük Mexikóé is, különböző módokon tartalmazzák az őslakos népek által létrehozott jogi pluralizmust. Általában azok, amelyek elismerik az őshonos jogrendszereket és azok joghatóságát, korlátként határozzák meg az emberi jogok tiszteletben tartását, amelyet az Alkotmány és a vonatkozó nemzetközi szerződések állapítanak meg. Ez nagy kihívást jelent: meg kell akadályozni, hogy ez a korlát a nyugati kultúra világnézetének az őslakos népek emberi méltóságáról alkotott elképzelése fölé helyezését jelentse. Ez mélyreható alkotmányos hermeneutikai munkát igényel, hogy a két kultúra, az emberi méltóság történelmi megvalósulásáról szóló különböző narratívák között fordítóhidakat hozzunk létre. Az emberi jogok, az alkotmányosság és a jogi pluralizmus csak így lesz képes arra, hogy együttélés.

Az NCL-től eltérően a mexikói alkotmány nem építette be radikálisan a jogi pluralizmust, mint az állam és az őslakos népek közötti új kapcsolat, sőt, magáról az államról alkotott új koncepció kialakításának módját. Ez nagyrészt annak köszönhető, hogy Mexikóban az alkotmányos reformokat nem a népi és részvételi alkotmányozó hatalom alapján hajtották végre, ami az úgynevezett San Andrés-i megállapodásokban testesült meg a legjobban.

Bibliográfiai hivatkozások

ACOSTA ROMERO, Miguel. **Teoría general del derecho administrativo**, Mexikó: Porrúa, 2000.

CORNEJO CERTUCHE, Francisco. Interés Público, In: *Enciclopedia Jurídica Mexicana*, F-L kötet, Mexikó: Porrúa-UNAM, 2002, 632. o.

DE LA TORRE RANGEL, Jesús Antonio. **El derecho como arma de liberación en América Latina**, San Luis Potosí: UASLP-CENEJUS-CEDH, 2006.

FALCÃO, Joaquim A (Org.). **Conflicto de propiedad - Invasiones urbanas**. Rio de Janeiro: Forense, 1984.

FARIA, José Eduardo. **Derecho y globalización económica**, Madrid: Trotta, 2001.

GÓMEZ, Magdalena. **Derecho indígena y Constitucionalidad**, előadás a XII Congreso Internacional de la Comisión de Derecho Consuetudinario y Pluralismo Legal konferencián, Arica, 2002. március.

GROSSI, Paolo. **Mitología jurídica de la Modernidad**, Madrid: Trotta, Madrid, 2003.

GUTELMAN, Michel. **Capitalismo y reforma agraria en México**, Mexikó: ERA, 1975.

KELSEN, Hans. **Teoría Pura del Derecho**, Mexikó: Porrúa, 1997.

LÓPEZ BÁRCENAS, Francisco. **Legislación y derechos indígenas en México**, Mexikó: Ediciones Casa Vieja, 2002.

LÓPEZ FUENTES, José Luis. **Los derechos de los pueblos indígenas**, Málaga: Diputación de Málaga, 2006.

MEDICI, Alejandro. **Otros nomos. Teoría a Nuevo Constitucionalismo Latinoamericano**, Aguascalientes-San Luis Potosí: CENEJUS-UASLP, 2016.

MOREIRA DA SILVA, José Carlos. Pluralismo jurídico y nuevos movimientos sociales: de la crisis de la dogmática jurídica a la afirmación de nuevos derechos, In: Jesús Antonio de la Torre Rangel (Coord.), **Pluralismo jurídico. Teoría y experiencias**, Aguascalientes-San Luis Potosí: CENEJUS-UASLP, 2007.

ROSILLO MARTÍNEZ, Alejandro és DE LA TORRE RANGEL, Jesús Antonio. **Para comprender y usar los Acuerdos de San Andrés**, Aguascalientes: CENEJUS, 2016.

ROSILLO MARTÍNEZ, Alejandro. **Fundamentación de derechos humanos desde América Latina**, Mexikó: Ítaca, 2014.

SANTOS, Boaventura de Sousa. **El discurso y el poder. Essé a jogi retorika szociológiájáról**, Porto Alegre: Sergio A Fabris, 1988.

SANTOS, Boaventura de Sousa. **Az állam újjáalapítása Latin-Amerikában. Perspectivas desde una epistemología del Sur**, Mexikó-Bogotá: Siglo XXI-Universidad de los Andes, 2010.

VICIANO PASTOR, Roberto és MARTÍNEZ DALMAU, Rubén. Fundamentos teóricos del Nuevo Constitucionalismo Latinoamericano. *In*: Roberto Viciano Pastor (szerk.). **Estudios sobre el nuevo Constitucionalismo Latinoamericano**, Valencia: Tirant lo Blanch, 2012.

VILLABELLA ARMENGOL, Carlos Manuel. El derecho constitucional del siglo XXI en Latinoamérica: un cambio de paradigma. *In*: Roberto Viciano Pastor (szerk.). **Estudios sobre el nuevo Constitucionalismo Latinoamericano**, Valencia: Tirant lo Blanch, 2012.

WOLKMER, Antonio Carlos, Pluralismo crítico e perspectivas para um novo constitucionalismo na América Latina. *In*: Antonio Carlos Wolkmer. **Constitucionalismo latino-americano. Tendencias contemporáneas**, Curitiba: Juruá Editora, 2013.

WOLKMER, Antonio Carlos. El pluralismo jurídico: Elementos para un ordenamiento alternativo. **Crítica jurídica**, n. 13, Mexikó: UNAM, 1993.

WOLKMER, Antonio Carlos. **Pluralismo jurídico. Fundamentos de una nueva cultura del Derecho**, Sevilla: MAD, 2006.

A szerzőről

Alejandro Rosillo Martínez

Az Universidad Autónoma de San Luis Potosí jogi karának kutatóprofesszora. E-mail: alejandro.rosillo@uaslp.mx

A cikk tartalmáért kizárólag a szerző felelős.